

melyet után nem nézhetek, miután idézetből nem vehetem ki ki van-e adva és hol. Légy azért szives kérlek röviden megírni csak az egy pár sort, melyben gondolom, a kardinál említése áll és hozzá idézni kiadását vagy a kútfőt honnét vetted.

Áldjon Isten. Meghivni már nem is merlek, de mégis számítok rá, hogy legalább a történelmi gyűlés kicsal ide, ha én nem birlak.

Szives barátságodba ajánlott

tisztelő hived

Ipolyi.

18.

Tisztelt Kedves Barátom

Nagyon örvendek, hogy a nehéz munka neked jutott, ki egyedül vagy képes vele megbirkózni. Biztos lehetsz, hogy részemről minden dispositiódra fog állani. Amint egy pár hét múlva Pestre jövök, a kívántakat magammal hozom. Bár kezdhették azután az általad s általam is óhajtott munka létesítésébe. De remélem megsegít Isten. Szives barátságodba ajánlott

Bars sz. Kereszt 874 X. 10

tisztelő hived

Ipolyi.

HELLEBRÁNT ÁRPÁD.

GYŐRI ADALÉKOK A CENZÚRÁHOZ ÉS BÁNK BÁN TÖRTÉNETÉHEZ.

A szabadságharc leveretése után a cenzúra ráfeküdt a színházra is. Bach 1850 nov. 25-én rendeletet adott ki *Theaterordnung* címmel (Landesgesetz und Regierungsblatt für das Kronland Ungarn. II. Jahrg. V. Stück. Folio 139. Nro. 28.) és ehhez utasítást (*Instruktion*) is mellékelte. A német szöveget megküldték a hatóságoknak nem szó szerinti magyar fordítás kíséretében.¹ Az utasításban olvassuk:

«A színház, mint a népműveltség egy hatalmas emeltyűje magasb céljaiban a benne működő művészetek ápolásában s tökéletesítésében, nem csak nem akadályoztathatik, sőt a leghatályosabban gyamolítandó.

Az álladalmi közigazgatásnak a művészeti czélok előmozdítását tárgyazó eszközei mindenek előtt azon személyek óvatos kiválasztásában állanak, kikre a szinpadok önálló vezetése bizatik, annakutánna azon befolyás gondos használatában, mellyel az álladalom egyes nagyobb müintézetek irányában közpénzekbéli adakozások vagy különös szabadalmak avagy engedmények oltalma által nyer. Az illy intézetektől jogosan követelhetni, hogy magasb működések iskoláinak bizonyuljanak s általuk a veszélyes irányú izlésnek gát vettessék.

Ezen föladat megfejtésénél T. cz. dologértő férfiak tanácsát nem nélkülözendí. Ezen tanács használatának módjára s azon egész szervezetre

¹ Győr szabad kir. város levéltára. Acta Theatralia.

nézve, mely alá a kormánynak ez iránybai befolyása helyzendő volna, általában megállapítani semmit sem lehet.

Ennek függenie kell a helybeni viszonyoktól, a rendelkezhetés alatti eszközöktől, azon fontosságtól és művészeti fokozattól, melyre a koronaországban létező egyes színházak eljutottak, továbbá a létező erőktől s ezeknek az álladalmi közigazgatás gyámolításabani készségétől, műczielok előmozdításánál.

E tárgyban ön különös javaslatait elvárom.

A színpad ügyet illetőleg a törvény által önre ruházott hatáskör gyakorlásában ön az álladalmi közigazgatásnak kötelességét tartandja szem előtt, a büntető törvények áthágásait akadályozandja, a vallást, erkölcsiséget, becsületet megtámadások ellen oltalmazandja, s a csendet és rendet háborításoktól megóvandja.*

Az elismert vallástársulatok egyházi szertartásai, s vallásos cselekvényeinek, sem az azok szolgálai sajátságos papi ékruháinak színpadonai ábrázolata meg nem engedendő. És olly kevésbé engedethetik meg az austriai hivatal és egyenruhák színpadonai használata.

Valamely színpadi mű megengedhető volna részleg az általános viszonyoktól s azon korszaktól függ, melyben az előadásnak történni kell. Némely esetekben csak az előadás tünteti ki az előbb előre nem látott hatást a közönségre. Ez okból a helytartónak a törvény által fentartatik azon jog, miszerint az előadási engedelmet bármikor egészen vagy részleg visszavonhassa.

Ha valamely színpadi mű már másutt nyert engedélyt, előadható, de a biztossági hatóság (Sicherheitsbehörde) megkívánhatja, hogy engedelemmel ellátott kéziratot felmutassa a színiigazgató. Az álladalmi biztossági hatóság nem csak az előadásokon, de a főpróbákon is jelen lehet a végett, hogy a színpadra alkalmazások, öltözet, tánczok, csoportozatok s zenedarabok iránt a kellő észrevételeket ideje korán megtehesse.

Bach, s. k. »

* Feltétlenül kirekesztessék mindaz, ami a vallást vagy az erkölcsöt támadja, ami az alattvalói hűség és az államrend ellen vét, ami zavart okozhat, ami nemzetiség vagy osztályellenes gyűlöletet kelthet.

A rendelet szerint minden mű csak a helytartó engedelmével adható elő, az engedély csak arra a színpadra érvényes, amelyre kérték s bármikor visszavonható. A rendőrség még a megkezdett előadást is megszüntetheti, ha jónak látja a közbiztonság kedvéért. Kimondja továbbá a rendelet folytatásos szövege, hogy: «A biztossági hatóság hivatása általában az előadás közben a csend, rend s illedelem fölött örködni, s a nyilvános gyönyör minden háborítójait eltávoztatni. Valamely színpadi mű jóváhagyott szövegétől egyes botránkozató eltérések (rögtönzések) miatt, az ezek tartalmából kitünő rossz szándékhoz képest a hibás 5-től 50 ftig terjedhető rendbüntetéssel fenytendő, amennyiben ezáltal jelen törvény vagy az általános büntető törvények szerint magát szigorúbb büntetésre nem tette méltóvá.»

A rendeletet a színiigazgatókkal közölni kell.

A színiigazgató csakis olyan darabokat terjesszen fel engedélyezés végett, amelyeket elő akar adni. A helytartó megokolás nélkül tilthatja meg

az előadást. Ha azonban nem az egész darab szelleme ellen van kifogása, figyelmezteti a színigazgatót, hogy mit változtasson a szövegen. Minden engedélyezendő darab két példányban nyújtandó be, az egyik visszakerül a folyamodóhoz a végzéssel együtt.

Tömérdek munka szakadt evvel a rendelettel a fő kormányzóság nyakába, annnyival inkább, mert a *Theaterordnung* és az utasítás egyes pontjai között ellenmondásokra is lehet találni, melyek zavarra adtak okot. Hogy könnyítsen a terhén, áthárította ezeket az engedélyeket — Pest és Buda kivételével — a kerületi főispánokra.¹ Ezeknek a döntése ellen a színigazgató a helytartósághoz apellálhat.

Tekintettel a kivételes állapotra, annak tartamára, mindazok a darabok, amelyek bármiként is érintik a politikát, melyekben katonaszemélyek szerepelnek vagy katonai dolgokról van szó, csak akkor engedhetők meg, ha a katonai hatóság előzetesen hozzájárul. Működvelő előadást is csak a katonaság beleegyezésével szabad rendezni. A kivételes állapot alatt a katonaság inspekciós tisztet küld a színházba. Ez ne avatkozzék a rendőrség dolgába, de adott esetben randelkezzék a rend fentartására kivezényelt katonák felett.

A soproni főispán jelentést kér a színtársulatokról. Meg kell nevezni azokat az egyéneket, akiket a győri megyefőnök a *Theaterordnung* végrehajtásával megbízott. Ezekről havi jelentéseket kért. Megengedett darab fordítását újból be kell terjeszteni engedélyezés végett.

A kormány leküldi Győrré nov. 21-én a soproni kerületi főispán által a *Bühnen-Ordnungot*, amely a színészek személyi viszonyait szabályozza. (Útlevel, jelentkezés, adósságesinálás tilalma, kötelességeik pontos felsorolása, szerződéseknek rendőri felügyelet alá helyezése, pontos megjeleneés próbákon és előadásokon, pénzbírságok kötelességmulasztásokra sat.) Különösen a rögtönzéseket és az illetlen mozdulatokat tiltja meg nekik ez az octroyált szolgálati pragmatika. Ezt a Színházi Rendtartást valamennyi színésznek alá kellett írnia és ahhoz alkalmazkodnia. A társulatok sorsa a mindenkori cenzor kezében volt. Ő tőle függött a Bach-féle rendelet, utasítás és a módosított, második rendelkezésnek enyhébb vagy szigorúbb alkalmazása.

Erre a Budáról inspirált soproni rendeletre a győri megyefőnök 3635. sz. alatt Ecker János városi telekkönyvvezetőt nevezi ki színházi cenzornak, megbizza a rendelet végrehajtásával és a színdarabok engedélyezésével. Ecker közli és aláírja a *Theaterordnungot* szept. 19-én Kottaun német színigazgatóval és magyar fordításban okt. 4-én Latabar magyar direktorral. Nov. elsején írja meg első *kéthavi* jelentését. (Győr város levéltára. *Acta Theatralia. Notizen über die Theater-Censur.*)

A cenzor «komolyan» fogta fel a kötelességét. 1851 szept. 27. pl. a *Verrechnet* c. darabból törölte azt a kuplét, amely a kincstári szivarokat kifigurázta. 1852 június 12-én az egyik színész beneficiumának választotta a *Wilhelm Tellt*. Ecker ezt nem engedte meg. Viszont megengedte az *Egmont* előadását 1852 május 29-én. A győriek Klärchen víziójánál az

¹ 1851 aug. 25., a soproni kormánykerület cs. k. főispánja 5267. sz. alatt a győri megyefőnökhöz.

utolsó felvonásban tüntető tapsviharban törtek ki. Eckert ezért Schiwny ezredes állomásparancsnoktól orrot kapott, hogy legyen máskor szigorúbb. Ecker az orrot ad acta tette, evvel a lenéző glosszával: «Csiri-Csári.»¹

A színdarabok engedelmessé váltak a cenzúrának, a színészek nem mindig. Nem hagyták abba a politikai rögtönzéseket. 1852 márc. 22-én Dorner Ede győri megyefőnök Ecker Jánosnak 1580. sz. a. átvitt:

«Színészek hevenyészete büntetésére vonatkozó Intézkedést fő Ispány Ur Ö Mgának 2659. sz. a. költ rendelete folytán szerentsém van Urasággal tudatni.»

Dorner megküldi Albrecht főherceg 1852 március 2-án kelt parancsát, mely szerint a színészek «hevenyészete» a hadbíróság ítélkezése alá tartozik.

Az Ecker-féle Jegyzetekből is kitűnik, hogy nagy ingadozások és ellenmondások fordultak elő a cenzúra gyakorlásában. Az egyik helyen eltöltötték pl. a *Neslei tornyot*, másutt megengedték. A német színészek akadály nélkül játszották Birch Pfeiffer *Szapáry Péterét*, a magyaroknak ez a színmű tilos volt. A magyarok adhatták Souvestre *Evangelium és családi élet* c. drámáját, a németek nem.

A cenzúra egyes városokban enyhébb lett, másutt, különösen Pesten szigorú maradt. Az olasz háború után a kormány félt a hazafias mozgalmak megerősödésétől és Albrecht főherceg szorosabbra akarta fogni a gyepőt és a színencenzúrát is egyöntetű szigorral rendszabályozni. A színházi cenzúra egységessé tételére megparancsolta, hogy vidéki magyar színpadon csak olyan darab engedhető meg, amelyet már a pesti Nemzeti Színházban előadtak, s az egységes eljárás végett minden hatóságnak megküldte az előadott darabok engedélyezési záradékát. Közölni fogják a darabokon eszközölt változtatásokat. is.² Ez a rendelet³ megjegyzi, hogy Schiller *Fiescoját* Nagy Ignác fordításában feltétlenül tilos előadni, és hogy Tóth Kálmán darabja *Egy királyné*, sok bökkenője (Anstände) miatt nem kapta meg eddigéle az engedélyt. Egy másik rendelet szerint⁴ P. Szathmáry Károly darabja, *A Kendiek története*, szomorújáték 5 szakaszban, csak úgy adható elő, ha Izabella udvari lelkésze helyett udvari titkár szerepel, a templomi jelenetek elmaradnak, a hazafias szövegek töröltetnek. Ezeket felsorolja a rendelet.

1860 március 23. 649. G. sz. a. a General-Gouvernement három listát küld a megyei hatóságnak.⁵

I. *Verzeichniss derjenigen Theaterstücke, welche unverändert zur Aufführung bewilligt werden.* 153 darab.

II. *Verzeichniss jener Bühnenstücke, welche mit geringen Abänderungen zur Darstellung auf dem Pester ungarischen National-Theater zugelassen worden sind.*

¹ Notizen über die Theater-Censur. Acta Theatralia.

² L. Zichy gróf, a soproni Statthaltereier-Abtheilung elnökének 1859. XII. 29. rendeletét.

³ Dorner győri megyefőnök a győri polgármesterhez 1860 január 7. 22. elnöki sz. a.

⁴ A General-Gouvernement 1860 január 23-án kelt végzése.

⁵ II/37. tanácsi ügyek. Győr levéltára.

III. Verzeichniss derjenigen ungarischen Theaterstücke, deren Ausführung unbedingt verboten wurde.

A tilos darabok listája a következő:

1. *A nőtlen végredelelte*. Drama in 3 Akten, übersetzt von Csepreghi.
2. *Constantin*. Trauerspiel in 5 Akten von Szigligeti.
3. *Abafi Mihály*. Drama in 5 Akten von Victor Havay.
4. *A szerelmes pap*. Lustspiel in 2 Akten, übersetzt von Csepreghi.
5. *Schamyl*. Drama in 5 Akten, übersetzt von N. Teleki.
6. *Fiesco*. Trauerspiel in 5 Akten nach Schiller von Nagy Ignác.

A II. számú lista 81 darab stílárís változtatásával bíbelődik. Ágyúval lö verebekre. Izeltől hadd álljon itt néhány módosítás.

2. *Rigoletto*. Opera 4 felv., ford. Nádaskai L. II. felv. 2. jel. *udvaroncok* helyett: *csalja telkek*.

9. *Tiszaháti libácska*. Vígjáték 1 felv. Magyar színre alkalmazta Bulyovszkyné. 4. Akt. 4. Szene folgende Worte: *ökröndederunt, számaron tulerunt* gestrichen.

15. *Hít, remény és szeretet*. Dráma 5 felv., ford. Egressy Béni. *Lutheranus tana* helyett: *képmutatók tana*.

19. *Guttenberg*. Dráma 4 felv. Irta Dobsa Lajos. A *pap* kihagyandó a személyek felsorolásából.

22. *Cid*. Drama in 5 Akten, übersetzt von Hegedüs Lajos. I. Akt. 4. Szene. Kihagyandó: *Ej ha Királyok bis más emberek*.¹ Kihagyandó: 4. Akt Sz. 3. *Hazáért halni bis föld felett*.

25. *Két huszár*. Opera 3 felv. Irta Czanyuga. *A magyarok Istenéhez* helyett *a szerelem istenéhez*.

28. *Csizmadia és kisértet*. Szigeti. A *császár* és *Jézus* szavak törölve.

40. *A makrancos hölgy*. Shakespeare, ford. Fekete Soma. *Csendőröket* nem szabad említeni.

42. *Fürdőre kell menni*. Vígj. 1 felv., ford. Feleki Miklós. *Spanyolhonban kiütendő forradalom* törlendő, más helyen is a *forradalom* szó.

43. *Titkos pártfogó*. Vígjáték 1 felv., ford. Feleki. 7. Jelenetben: *Ádámot és Évát a paradicsomban* helyett: *Jupiter és Europa*.

45. *Lárifári*. Népszínmű. Szigligeti. *Káplár* helyett *hajdú*.

46. *Villette marquis*. Birch—Pfeiffer. *A falon lógó szentképek* mellőzendők.

47. *Cigány*. Népszínmű. Szigligeti. *Papmacskája* helyett: *Macskája*.

48. *Orléansi szűz*. Schiller. A személyek felsorolásában *rheimsi érsek*, *püspökök*, *szerzetesek* kihagyandók. *Érsek* helyett *kancellárt* kell tenni, sat.

50. *Jean Claude*. Dráma, ford. Szigeti. *Bonaparte* szó törlendő.

58. *Manlius Sinister*. Dráma 5 Felv. Jókai Mór. — A személyekből kimarad a *patriarka*. Történeti ideje Krisztus után 293 év, ehelyett történeti ideje a *harmadik század végén*.

65. *A kis árva*. Népszínmű. Benkő Kálmán. Csak úgy engedhető meg, ha a tiszteletes úr civil ruhában jön a színpadra.

¹ Pour grands que soient les rois, ils sont ce que nous sommes: Ils peuvent se tromper comme les autres hommes.

66. *Brutus és Lucretia*. Szomorújjáték 4 felv. Ford. Hugo Károly. *Éljen a szabadság!* Ehelyett: *Éljen Róma!*

71. *Tarquínok és Brutusok*. 1 felv. Irta Tóth József. *Honszabálítók és honáruló* szavak törölve.

73. *Dósa György*. Tört. dráma 5 felv. Jókai. Csak úgy megengedve, ha a *Szüzmáriás lobogó* elmarad. «Ferner dass die in 5. Akt Szene 3. vorkommende Hinrichtung Dozsas durch Aufsetzen einer glühender Krone dem Publikum nicht veranschaulicht werde.»

74. *A jámbor vincellér*. Népszínmű, írta Tóth József. El kell hagyni a *Böhmische Talken-t*.

75. *Fenn az ernyő, nincsen kas*. Szigligeti. Én császár nagy és kis Napoleon. (sic!) A nagy és a kis szók törlendőek.

Más darabokban tilos *Olaszországot, a szabadságot, Napoleont, a császárt, bakát, banknótát* emlegetni. Ehhez a listához pótlásul, újabb rendeletek is jöttek.

1860 ápr. 22. 897. l. sz. a. a főkörmányzó eltiltotta a *Fehérek c.* darabot. (Melleville és Artique. Ford. Egressy Benjamin.)

1860. ápr. 18. 826. G. sz. a. eltiltották Czakó Zsigmond *János lovag c.* ötfelv. szomorújjátékát.

1860. 2354. sz. alatt Tóth Kálmán művét: *A harmadik magyar királyt* csak úgy engedélyezi, ha benne *templom* helyett *csarnok* szerepel. Szent Gellértnek tilos papí ruhában megjelennie.

Érdekesebb rendeletek a következők:

Verdi operájában, a *Macbethben elnyomott hon* helyett *elárult hon, szegény haza* helyett *kedves haza* éneklendő. 1860 $\frac{546}{pr.}$ sz.

1860. márc. 27. 1154. G. sz. a. kelt rendelet Jókai Mór darabját, a *Szigetvári vértanukat* korigálja ki. Sok apró változtatás mellett a főbb: I. 8.¹ nem adjuk meg magunkat senkinek statt des Wortes *senkinek: töröknek*. Feldzeugmeister Benedek, május 21-én 2103. sz. a. feltétel nélkül eltiltja Birch-Pfeiffer *Péter Szapáry* darabját Komlóssy Ferenc fordításában. (Ok: a fordító telespékelté a darabot fölösleges hazafias frázisokkal.)

A három listában és a pótrendeletekben hiába keressük *Bánk bánt*, mert a cenzúra külön, önálló és terjedelmes írásban foglalkozik a legrebelisebbnek látszó remekmű színrehozatalával. Mielőtt a rendeletet közölném, szükségesnek tartom néhány adat felemlítését; ezek megvilágosítják annak a diadalútnak egy részét, amelyet Katona József műve befutott. A tragédia győri történetével akarok foglalkozni.

Egressy Gábor hozta színre a darabot Győrött is, még pedig 1842 november 14-én. Egressy a Komáromy és Székfi igazgatása alatt működő színtársulatban vendégnek lépett fel nov. 5–16-ig nyolc előadásban. Nov. 14-én volt a jutalomjátéka, melyre a *Bánk bánt* választotta. Győrnek ebben az időben hírlapja még nem volt. Nem tudnánk semmit sem a színház belső életéről és az előadások sikeréről, ha fenn nem maradt volna Ecker Jánosnak színházi naplója az 1841–1850. évekből, ez két hatalmas foliás *Theater-*

¹ Az összes rendeletek, Győr levéltára II/ $\frac{860}{37}$. tanácsi ügyek.

journal címmel. Több kötete is volt. Ecker halála után Dorner megyefőnök elégetésre ítélte az egész Ecker-féle irodalmi hagyatékot politikai okokból. Azonban a családnak sikerült megmentenie két kötetet a *Theaterjournal*ból és négy kötetet a szorgalmas ember naplójából, amely a hétköznapi élettel foglalkozik.

Ecker lelkes barátja volt a színháznak, ezért a város megtette színház-felügyelőnek, mint «aki a színházi ügyekben jártosságával és iparrali eljárásáról ismeretes.» (Színházegyleti beadvány a Tanácshoz 1844 július 11. 3308 sz.) Ecker nincsen elragadtatva Egressy Gábortól. Stereotyp és monoton szereprecitátornak mondja, de sokkal jobb a többi magyar színésznél. »*Inter vaccas bos est abbas.*» Nov. 14-én, hétfőn, megyegyűlés napján került színre a *Bánk bán*.

«Ist schon vor 12 Jahren in deutscher Sprache gegeben worden, jedoch mit einer ganz anderen Handlung, aber mit denselben Hauptpersonen. Mir gefiel die deutsche Dichtung besser, es ist (in ihr) mehr Poesie enthalten als in diesem echtungarischen Schnurrbartstück.» Ebből a feljegyzésből kitűnik, hogy Grillparzer *Bánk*-darabja Győrött 1830 körül színre került. (Bécsben legelőször 1828 febr. 28.) Mit értett Ecker Schnurrbartstück alatt? Sokszor írja a színházi naplójában, hogy a magyar színészek nem tudják adni a németből és a franciából fordított darabokat, elrontják különösen a szalónvígjátékokat. Csak a magyar tárgyú, pathetikus színművek és hazafias bohózatok nekik valók pl. *Toldi Miklós*, *Sobri Jóska*, *Kemény Simon*, *A peleskei nótárius* sat. Ezekben vakarhatják a fülüket, káromkodhatnak, pederhetik a bajszukat, köpködhhetnek, kidülleszthetik a mellüket, nagyokat kiálthatnak — és a kritikátlan honfiak tapsolnak a falrengető művészetnek. Ezeket a hazafiaságra spekuláló darabokat nevezi Ecker bajszdaraboknak.

De nem szabad hinnünk, hogy Ecker hazafiatlan ember volt, amiért így gúnyolódott. Az 1809. insurrectióban hadnagya volt a győri felkelő vadászoknak. Két igen veszedelmes hőstettet vitt véghez, megmentette a Győrnél megszaladt nemesség táborigyőzeteit, amelyet Pestre vitt, amiért a nádor megdicsérte. Aztán, mint a nádor futárja, kétszer törte át a francia hárévonalat. A kolera alatt, 1831. ő szervezte meg a győri kórházat és százakat mentett meg a haláltól. Ellenőre volt a Kovács Pál által alapított magyar színpártoló egyesületnek.¹ Konzervatív, de hazafiasan gondolkodó ember volt, aki igen fejlett műízléssel bírt és az akkori magyar darabokat másképp nem nézhette, mint a nemzetiség fejlesztésére célzó ügyetlen kísérleteknek, melyekben a hazafiaság hangoztatása a fő, a művészet mellékes, Hamupipőke. Visszatérve a *Bánk bán* előadására, olvassuk, hogy ezúttal Egressy kitett magáért, összeszedte magát, memorizált és jól játszott. Szivácssy Eszter Gertrudisa borzalmas volt, Szathmáryné Melindája ügyefogyott. Szigeti József, «a fiatal pudlikutya» adta II. Endrét. Ecker hibáztatja a közönséget is, hogy tapsol a rossz játéknak is, így nem csuda, ha az elkapott színészek nem tanulnak semmit sem. Ecker naplójából tudjuk azt is, hogy Győrnek

¹ Ecker Jánost 1849 július 30-án gróf Apponyi Károly osztrák ezredes, győri városparancsnok arra szólította fel, árulja be azokat a győrieket, akik rebellis érzelműek. Ecker ezt a kívánságát visszautasította. Ecker naplója 1849. 658—661.

művészetbarát püspöke, Sztankovics János megszerette Egressy Gábort. Meghitta ebédre és cigánymuzsika mellett mulatott a legelső magyar színésszel.

A *Bánk bán* második győri előadásáról szintén Ecker naplója értesít. 1846 okt. 6-án adta Hetényi társulata. Szilágyi Sándor játszotta a címszerepet. «Ein lang und breit durch Tyraden ausgesponnenes dramatisches Gedicht ohne Handlung, mitunter sehr hübsch und mitunter derb geschrieben». Ecker Jánosnak megbocsátható a stílus kritizálása, maga is fró ember lévén; ¹ az ő fordításában adták Győrött és Sopronban, esetleg Pozsonyban, de egészen bizonyosan Wienerneustadtban Czakó *Végrendeletét* és Vahot *Országgyűlési szállását*, sőt eredeti német darabot is írt.

Bánk bán ezután már csak az önkényuralom alatt került Győrött színre 1858 nov. 6., 1859 nov. 8., 1860. január 17., még mielőtt a dráma hivatalos megcenzúrázása megtörtént volna. Elvégezték a darab ügyetlen megcsontítását a magyar színészek maguktól is, idegen segítség nélkül. Megesett ez már korábban Esztergomban is. Erre vall a következő szinlap: «Esztergom, július 17-én 1858. Pázmán Mihály dráma- és népszínmű színtársulata által Szigeti Imre javára e színpadon új kidolgozással először adatik Bánk bán. Hősies történeti nagy tragoedia 5 felvonásban, írta Katona József. Újonnan színre dolgozta Szigeti Imre.» (Üccse volt Szigeti Józsefnek.)

A Győri Közlöny megrója 1859 január 9-én Szigeti Imrének ezt a merényletét: «Ez több az apagyilkosságnál, ez megbecstelenítése a halhatatlan nevű költőnek... Botránys eset!» Ebből a panaszból következtethetjük, hogy Győrött nem Szigeti átdolgozásában adhatták a művet, mert a Győri Közlöny bizonyára szóvátette volna. Annyi azonban bizonyos, hogy nem a teljes szöveggel adták a darabot, hanem erős hangfogókkal ellátva.

Ilyen előzmények után jelent meg a következő rendelet:

Z $\frac{527}{\text{praes.}}$

Vom Praesidium der k. k. Statthaltereien
Abtheilung in Oedenburg.

Euer Hochwohlgeboren! Mit Beziehung auf den hiererigen Erlaß von
29 December 1859. § $\frac{6102}{\text{praes.}}$ wird Euer Hochwohlgeboren in Folge Erlaßes des
k. k. General-Gouvernements zu Ofen vom 5-ten Februar 1860 $\frac{2170}{\text{geh. praes.}}$

eröffnet, daß das Bühnenstück «Bánk bán» von Josef Katona auf dem Fester ungarischen National Theater unter gewissen Abänderungen zugelassen wurde.

Erfürlich wurde unter sagt, daß die Ermordung der Königin in offener Scene vorgehe, und demgemäß bestimmt, daß nach den Worten Gertrudens 4. Acth. Seite 113: ² = Hitvány! ne bántsd Hazámat! — folgendes zu setzen sei.

Bánk: A vért—vért—vért nekem! (a' Királyné kezéből a tört kifacsarja)

¹ Talán még sem! S még kevésbé bocsátom meg a dráma sületlen bírálatát! *Szerk.*

² A rendelet Trattnernál 1821-ben megjelent első kiadás lapszámaira hivatkozik. En a fölvonást és jelenetet jelölöm meg, amazt római, emezt arab számmal, s zárójelben Arany magyarázatos *Bánk bán*-kiadásának (O. K.) lapszámait.

Királyné rémülten az oldal szobába fut.

Bánk: (utánna rohan — szünet bent' a Királyné sikoltása hallik. Bánk vissza jön.)

Vége — volt — nincs ; de ne tapsoly hazám mert nézd, reszket a bosszuálló (kint nagy zaj «Zendülés kiáltások Peturbán szava hallik irtsuk ki mindent.»)

Örvendj becsületem, lemosta mocskod a vért — keresztség — Oh Melinda — ! ki! — a' tető mindjárt reám szakad (elváncorog a' zugás tart és a függöny legördül).

Hienit schließt der 4. Akt.

Ferner wurde bestimmt, daß auf Seite 43 beim Beginn des 2. Aktes von der Scenerie des Bildniß der Königin, so wie die Schilder mit dem Bilde der in ihrem Blute liegenden Königin hinwegzubringen haben.

Endlich wurden nachbezeichnete Stellen gestrichen und zwar:

A következőkben megjelölöm azokat a részeket, sorokat vagy szavakat, amelyeket a rendelet törölt: a rövidebbeket egész terjedelmükben közlöm, a hosszabbaknál csak utalok a dráma illető részére.

Ahol az értelem megkívánja, közlöm a *nem törölt* szavakat is, de ezeket megkülönböztetésül dült betűkkel.

I: 2. (27.) *Petur*: Egy nemzetség kipusztul; vagy és (Csak a merániakra néz.)

U. o. Bámulja a harisnyát — a magyar Csak hátul áll, s sohajt az ily hazánk Nagy asszonyán.

I: 3. (29—30.) *Petur*: (vad tekintettel, s vérrel forgó szemmel felugrik, öklével süvegét szemére nyomván ordítja.)
A magyar szabadság! (iszik.)

Békételenek: (felugrálván dörömbölve viszonzózzák):

Éljen soká!

Myska s vendégek (búsulnak)

II: 1. (55.) *Petur*: Hát ti nem voltatok, kik oly mohón Kaptátok érc-pohártokat, midőn Vagy három órával ezelőtt ivék a Magyar szabadság hosszú életére?

II: 1. (57—58.) von: le onnan édes Asszonyom bísz éljen a magyar szabadság!

Tehát az a jelenet marad el, amelyben *Petur* a pajzson lévő, vérében fetregő asszony képét mutatja és gyakosságra ingerel.

U. o. (59.) *Békételenek*: Véresen is!

U. o. (60.) *Szózat*: Szabad magyar.

Seite 49 von: Panaszát nem hallod bísz Seite 50 — Alattvalóid így segítenek. — *Petur Bánk* bánhoz intézett nagy beszédéből (II: 2.) elmarad az egész első rész (62—63.) az első három sor híján (tehát onnan kezdve: Panaszát nem hallod elnyomatott hazádnak); s a folytatásából később ismét 9. sor

- U. o. (65.) Tulajdonunkat el —
Véve, s odaadta a hazájabeli
Cinkosainak, s kihúzta a szegény
Magyarnak a kezéből a kenyért, s azt
Megette a meráni fegyveres.
Lerontatá atyáink várait,
S meráni fegyverest rakott oda.
Elszedte hivataljainkat, és
A pusztá bán névvel cifrázza fel.
- U. o. (66.) *Mikhál* : A gyermekek tapossanak anyjokon,
Midőn atyjok messze tartományban
Fárad szerencséjük miatt? Gonoszság!
Petur : Minő szerencséért? Hogy enged egy
Asszony kevély áhitozásinak,
S Kálmánnak, a fiának, hogy dobot,
Vagy egy kicsi kürtöt nyerhesen, — üzi
Galiciából el Miciszlavict?
- U. o. *Petur* : Ne élne vissza hát azzal, s ne kapna
Vasas marokkal a magyar javak
Közé; mivel részemről én bizonynal
Orrára kész vagyok koppintani.
Békételenek : Mi is!
- U. o. (67.) *Petur* : Ha egyszer ő
Rabló, királyném megszűnne lenni.
- U. o. (67.) *Petur* : Meg kell erősítenie régi (szent
Első királyunktól kitelt) szabadság-
Beli jussainkat; vagy ha megmutatja,
Hogy a hazám boldogságán segít
Ezen szabadság eltörlése — egy szót,
Se szólok: ámde még ez a szokás,
E század, Árpád vére, a magyar
Érzés, magyar javak virágzanak,
Mindaddig ezt fogom kiáltani: üsd az
Orrát, magyar, ki bántja a tied!
- U. o. (68.) *Békételenek* : Üsd, üsd!
szegény magyar hazám?
- U. o. (68.) *Bánk* : mivelhogy ez
Asszonynak a hatalma, büntetlen
Teszi azt, mit a közönséges zsvivány
Talán fizetne életével is?!
- U. o. (70.) *Petur* : ez a rabló az nem lehet!
Azért csak érjem el, torokn fogom.
S királyi széke kárpitjának a
Zsinórrival fojtom beléje lelkét
Mint vízözön zúgok mindenfelé,
S ahol találok, ottan rontom össze
Ez asszony annyit átkozott fejét.
- U. o. (73.) *Biberach* : Egy magyar csak egyik
Bajúza végével pokolba üzhet
Egy ily szegényke németet.

- U. o. (76.) *Bánk*: *Lerántom e parázna bíborosról
A szép álorcáját kacagtatón.*
- U. o. (76.) *Biberach*: bizony tán nem tudod,
Hogy csóka, csóka társának szemét
Ki nem kaparja? Mert ám mintsem oly
Nagyot bakázzon a bíbor, bizonynyal
Előbb feláldoznak tiz Bánkot is.
- U. o. (78.) *Bánk*: s ha húsomat
Levágja a kerítő asszony akkor,
(Még csontomon is elviszem Melindát)
.....
..... (mintsem itt)
.....
Pompában bíbor és e hermelin
Bemocskolása eszközül vetessen,
S szolgáljon egy bujának, akinél még
Drágább s becsesb előttem a kutyám.
- III. föl. (80.) *Bánk*: (Állj fel! héléphet egy meráni) állat,
- U. o. (81.) *Melinda*: (Nem, azt ne mondja az udvar) mert hazud
Mindenkör.
- U. o. (89—92.) A Tiborc-jelenet nagyobb része elmaradt; tehát az a
fájdalmas panasz az idegen uralom ellen, amely a színpadon leghatásosabb
lett volna. «*A jó merániak* — innen egészen: *ha a zsebe tele van.*» Feles-
leges idézni!
- U. o. (94.) *Bánk*: Hah! fel,
Fel puha ágyadból gyermek, nehogy
Megvesztegessen udvarunk szele.
- U. o. (100.) *Biberach*: Ugy,
Úgy! ölni tudtok, jó urak; bezeg
Ha életet tudnátok adni, akkor
Érdemlenétek meg az uralkodást.
- IV. f. (112.) *Melinda*: El ezzel a szennyes kézzel!
- U. o. (113.) *Gertrudis*: Te oktalan!
Tudod, hol és kivel beszélsz?
Melinda: Veled,
Koronák bemocsolója! aki meg —
Loptad királyi férjedet — kitépted
Kézéből a jobbágyi sziveket,
Árúba tetted a törvényt — nyomád a
Nyomorultakat — mártírrá tetted az
Erkölcseit, és (sírva fakad) testvéri indulatból
Egy szenttelen nyoszolyának eltörése
Végett, királyházban bordélyt nyitottál.
- U. o. (116.) *Miklál*: oh add vissza hivednek
Azt, a mit elraboltál —
- U. o. (116.) A volt vagyont, a testi lelki meg —
Elégedést, fazékok mellől a
Fát, ételekből a húst, és ágyokból a
Szalmát —

Gertrudis: Hah!
Mikhal: Mert biz ezt raboltad el,
 S od'adtad a saját házadbéli
 Udvarnikidnak.

U. o. (117.) *Mikhal:* Te ok nélkül *bocsátád*
 El hivataljaikból a magyar
 Alattvalóidat, s tiédet tevéd
 Helyökbe. —

U. o. (129.) *Bánk:* Minő dicső ellenben becstelennek
 A sorsa, csakhogy tudja a közönség
 Jó véleményét meghódítani,
 Akkoron, azonban hogy a becsület ál —
 Orcája mellett büntetlen el —
 Követhet undokságokat, vakon
 A hír legemberebbnek szenteli —
 Fő hivatalra lép; ottan rabol
 Mindent el a szegény bohóktól, a hol
 Akarja; minden emberek vele
 Ohajtnak egybeköttetésben lenni;
 Gazdag s hatalmas léte barátinak
 Lehet javokra; sőt a mennyet is
 Gyakorta úgy megnyerheti
 Részére, gazdaságából kitellő
 Több áldozattal, hogy sokkal becsesebb
 Lesz még előtte, mint az a szegény
 Becsületes, ki semmit sem tud adni.

U. o. (130.) *Bánk:* Udvarod'
 Átkozza minden, s hazádfiid. —
 Szerette jó királyunk, Endre! hogy
 Fogod találni népedet? Polyák —
 Országot elnyered, s tán a magyart
 Veszted helyette el! — Midőn ti leg —
 Először, asszonyom, hazánkba jöttetek,
 A békességnek édes istene
 Pannóniára monda akkoron
 Egy átkot, és a romlás angyala
 Mormogta rá az áment.

Gertrudis: Ember! azt

Bánk: Mondom, ne törj túl a korlátidon!
 Egy szájjal, egy lélekkel azt kiáltá
 Minden magyar hozzám: «ez egynehány
 Keserves esztendőnk alatt magyar
 Törvényeink magyar hazánkön úgy
 Fityegnek, a mi képen egy pelengér —
 Oszlopra állítottan mocskos tettinek
 Táblája.»

Gertrudis: Oh hazug!

U. o. (131.) *Bánk:* Miért? Helyet kellett csinálni egy
 Hazádfiának. —

U. o. 136—140 sort a rendelet szerint ki kellett hagyni.

Ami tehát Gertrudis fölkiáltása : Hitvány ne bántsd Házamat! (136. l.) és Solom parancsa : Kövessetek! (140. l.) között van, az mind áldozatul esik a cenzúrának. Gertrudis halálát tilos volt ábrázolni; ezt a jelenetet úgy kellett módosítani, ahogyan ezt a jelen rendelet bevezető része megszabta.

V. f. (152.) *Bánk* :

a legelső

Magyar, ki a hazáját kedveli,
Megtette volna rajta áldozatát.

Király :

Magyar?

Bánk :

Vagy azt hiszed, hogy az engedí,
Mint egy kifestett kép, magát néhány
Szoros vonás közé szorítani? —
Nagy volt a hatalom, melyet kezembe
Tettél le. Itt dörgött markomban egy
Ország felébe mért mennykőcsomó;
S mégis kezét csókoltam volna a
Gyilkosnak, a ki véretem megölte,
Csak azért, mivelhogy gyűrűjére egy
Rangbéli címer volt felmetszve?

U. o. (168.) *Király* (magában) : nem merem is — —

Magyarok! előbb mintsem magyar hazánk —
Előbb esett el méltán a királyné!

Schließlich wurde bestimmt, daß Seite 54. statt «Németek között» «bárho» — Seite 56. statt des Wortes: «szabadítóid» — védőd, und statt «Te vasra vert Hazám!» nur «hazám», dann Seite 58. statt «dombérozó mulatságában — táncz vigalmában», Seite 60. statt: «a Biboros gazembert», csábitót — Seite 61. statt «Német» «Ember» und Seite 62. statt «Herceget» «kéjenczet gefeßt werde.

Die obberührten Seitenzahlen wurden nach der im Jahre 1821 zu Pest beim Trattner Károlyi gedruckten Auflage des benannten Stüdes angeführt.

Dedenburg am 13 ten Februar 1860.

G. Zichy m. p.

228
praes.

Wird dem Herrn Bürgermeister in Raab zu strengen Handhabung
zugefertigt.

Raab, am 5 ten März 1860.

A cenzúra ezzel a rendelettel gyökeres munkát végzett. Kihúzta a darab méregfogait, megcsontította a darab két leghatalmasabb jelenetét. A királyné megöletése és Tiborc panaszos feljajdulása nélkül az egész színmű nekünk ma elképzelhetetlen.

A cenzor szép simára fésült, udvarképes és jómodorú Halm-darabot akart belőle faragni, amennyire az csak lehetséges volt. Alkoholmentes lötyöt próbált desztillálni Katona nemes tokajijából, hogy a rebellis magyaroknak meg ne ártson! A rendelet által elrontott szöveggel adták ezentúl a tragédiát. (Győrött először 1861. okt. 7. Szuper Károly társulata.) Hogy a travesztált darab mégis tetszett a közönségnek, az bizonyítéka annak, hogy nem a hazafias szólamokban van az ereje. A tanult néző hozzáképzelte a hiányos részleteket is.

A teljes szöveggel csak 1868 szept. 27-én hozta színre Pesten a Nemzeti Színház.

A *Bánk bán* győri története¹ nem volna teljes, ha meg nem említeném, hogy akadt Győrött ember, aki lefordította németre.

Gross Testvérek az «Egyetemes Könyvtár» érdemes vállalkozói, kiadták Breiner József munkáját: *Bankbanus*. Historisches Trauerspiel in vier Akten von Josef Katona. Aus dem Ungarischen übersetzt und für die Bühnen bearbeitet von Josef Breiner. Raab. 107 lap.

Petrik könyvészetében nem található. Megjelenési évet nem tüntet fel a címlap. A kiadó úgy emlékszik, hogy 1888-ban adta ki, üzleti könyvei, amelyek a régiebb időkre vonatkoznak, már nincsenek meg. Ki volt a fordító? A kiadó szerint osztrák katonatiszt, akinek felettes hatósága megtiltotta a tragédia kiadását. Mikor már nem volt katona, akkor lépett a nyilvánosság elé furcsa átdolgozásával. Talán épen e műve miatt tette le a tiszti bojtot.

Lássuk a *Bankbanust*!

Ugyanakkora az alakja e könyvnek, mint Abafi-Aigner Katona-kiadásának. Míg Abafi egy-egy lapján körülbelül, átlag, 32 sor talál helyet, addig Breiner művében legfeljebb 29 sor fér el. Abafinál a darab 192 lapot tesz ki, Breiner fordításában 107 lapot. Ebből a külső összehasonlításból is látszik, hogy a győri német átültetés nem teljes.

Katona *Előversengéséből* és öt szakaszából az átdolgozó négy felvonást csinált, de valósággal mégis ötöt adott, mert a második felvonást két részre osztotta.

I. Act. Az első felvonás Breinernél avval végződik, hogy Bánk meglesli Melinda és Ottó párbeszédét, előlép rejtekéből, s miután a megszegyenült herceg eltávozott, megdicséri feleségét talpraesett felelete miatt. Biberach pedig megjegyzi, hogy Bánk túlkorán ujjongott. Fügöny.

Az első felvonásban, Tiborc első fellépésében találjuk Breinernél azokat a panaszokat, amelyeket Katona csak a harmadik felvonásban ad ajkára. Tiborc igazi nagy jelenete teljesen hiányzik Breinernél. Tiborc csak a mű végén szerepel ismét, amikor Melinda holttestét elhozza.

II. Act. Erster Theil. Kurtítva adja az összeesküvők tanácskozását. Biberach fellépése után Bánk elrohan, a békételének együttmaradnak, mert Petur mondja: Ich fürchte, Bank wird uns noch brauchen können. Fügöny.

II. Akt. Zweiter Theil. Majdnem a szemünk előtt történik Melinda megbecstelenítése. Melinda szobájában nagy rendetlenség van, a bútorok

¹ Nem tartozik ugyan ide, de Győr és a *Bánk bán* kapcsolata rátereli a figyelmet arra a kérdésre, föllépett-e mint színész Katona Győrött. Koltai Virgil azt írja, hogy 1812-ben Győrött járt Benke József társulata. *Bátori Máriát*, Dugonics András színművét hirdető színlap szerint tagjai közt voltak: *Velkey Karolina* leányasszony, *Benkéné* ifjasszony, *Zsuzsanna* leányasszony, *Kemény*, *Csernátónyi*, *Kendesi*, *Idegen*, *Séllyei*, *Hegyi*. «Az Idegen álnév alatt valószínűleg Katona József, a *Bánk bán* halhatatlan szerzője rejtőzködött.» (Koltai V.: Győr színészete I. 59. l.) Benke valóban Győrött járt a társulatával; az idézett színlapot nem tudtam megtalálni. Mire alapítja Koltai feltevését? Nem mondja meg. Talán Déryné naplója adhatna felvilágosítást. (A naplóbau erre vonatkozólag nincs adat. Szerk.)

össze vannak törve, mint egy nagy harc után. Melinda ájultan hever az ágy előtt szétszakadt ruházattal. Előtte áll Ottó, «erhitzt, seine Kleider sind ganz zerfetzt.» Izidóra, szegény, már későn jön, látja és hallja a gyalázatot. Bánk közeledtére Ottó elrohan. Bánk nekiront Izidórának, kerítőnőnek nevezi. A német leány elmondja erre, hogy miképen ejtette meg a herceg az ártatlan asszonyt. Bánk bezárja Izidórát a mellékszobába, aztán felébreszti Melindát. Most úgy következnek az események, mint Katonánál. Biberach halálával gördül le a függöny.

Amit Katona oly végtelen tapintattal körülír, finoman sejtet, az Breinernél brutális nyersséggel jut a legteljesebb nyilvánosságra.

III. Act. Gertrudis meglakol. Az utolsó jelenetek oly rövidek, mint a cenzúra által megállapított rész, avval a különbséggel, hogy a királyné a nyílt színen lesz Bánk áldozata.

IV. Act. A király visszaérkezik. Ítélet és megbocsát. Az utolsó jeleneteken a fordító nagyon sokat kurtított. Bánk híres mondása: «Nincs a teremtésben vesztes, csak én sat.» elmaradt, a király sem mondja ki királyi szavait: «Előbb mintsem magyar hazánk — Előbb esett el méltán a királyné!»

A darab II. Endre e szavával végződik:

Bank, lebe jetzt fortan nur für dein Kind.
Oh, grosser Gott, schwer strafst Du, doch gerecht!

A rövidítéseken kívül a szerző megváltoztatta a jelenetek sorrendjét is, sőt új jeleneteket is gondolt ki. A párbeszédnek nagyfokú kurtítása miatt a műve igen mozgalmas, sok történik benne. Érdekes, sőt izgalmas annak, aki nem ismeri az eredetét, de az sem láthat a darabban mást, mint egy nagyon pikáns és látványos Ritterschauspiel-t.

A fordítás nyelve sima, de lapos is.

Breiner gyenge átdolgozása csak kuriózumszámba menne, ha nem tudnám a kiadóktól, hogy sok példányt adtak el belőle annak idején Németországba, még pedig színpadoknak, amelyeken a darab ebben a travesztált alakjában színre is került. Hogy hol, erre Grossék nem tudnak felelni, de legutóbb 1924 június 2-án Stefan Zickbauer gráci színigazgató kért tíz példányt belőle, mivel a *Bánk bánt* elő akarta adni. Hogy előadták-e Grácban, nem tudom.

Friedmann Zsigmond, a milánói egyetem tanára, 1893-ban kiadott két kötetes munkájában: *Il dramma tedesco del nostro secolo*. Libreria Galli, melyet Ludwig Weber 1900-ban németre lefordított: *Das deutsche Drama des neunzehnten Jahrhunderts in seinen Hauptvertretern*, azt mondja a német kiadás I. kötete 337. lapján, Grillparzer *Bánk*-darabját méltatva, hogy Katona színműve a magyarok legjobb nemzeti drámája «und dass es trotz der technischen Unzulänglichkeiten einige grosse Schönheiten enthalte.»

Sajnos, ezeket a szépségeket nem is sejteti a mi győri fordításunk.

LÁM FRIGYES.